

הוראת עברית במסגרות מיוחדות

כיתת אולפן בבית מעצר

אראלה יריב

התלמידים הלומדים באולפן בבית המעצר הם עצירים הכלואים עד תום תהליכים המשפטיים נגדם. הם מוטרים מבעיות רבות ואינם פנויים נפשית ללימוד; ובכל זאת הם מפקינים מהלימודים 'רווח' במישורים שונים: הם מקדמים את ידיעותיהם הדלות בלשון ובהכרת עולמה של ישראל, הננים מאווירה נעימה יותר מזו המקיפה אותם בבית המעצר ואפילו זוכים לדמי כיס משמעותיים.

מאפייני הכיתה בבית המעצר

כיתת האולפן, שבה לימדתי, משתייכת למערך החינוך בבית המעצר בפרט, ובשב"ס בכלל. הלימודים באולפן מתקיימים חמישה ימים בשבוע, ארבע שעות ביום, במשך כחודשיים וחצי. בכיתה האולפן שלי היו כ-15 תלמידים עולים (כולם גברים), שעלו לארץ בשנים האחרונות ממדינות שונות, רובם יוצאי חבר המדינות, אך לעתים ישבו בכיתה גם עולים ממדינות אחרות. כך ישבו בכיתי גם תלמידים מהודו, הולנד, ואיתופיה. מציאות זו של כיתה 'חד מינית', של אנשים ממוצאים שונים, גוררת בעקבותיה קשיים, שאינם קשורים כלל להוראת העברית בכיתה. בגלל אופי האוכלוסייה ה'לא נורמטיבית' הכול מגיע להקצנה רבה מאוד.

עצירים, שמקבלים על עצמם להשתתף בלימודים, מחויבים להם, משמע עליהם להתמיד בהשתתפות בלימוד עד סוף הקורס, להגיע בזמן בכל יום בלבד והולם ולתפקד בכיתה כתלמידים.

העצירים הלוקחים חלק בפעולות החינוך הם כאלו העצורים עד תום ההליכים המשפטיים נגדם. עצם המעמד הזה טומן בחובו קשיים רבים עבורם בשלושה מישורים: הם עסוקים מאוד בהסתגלות לחיים בכלא; הם עומדים נוכח משפט הכרוך בהחלטות קשות ובמשברים; עליהם להתמודד עם קיומה של משפחתם שבחוץ על שלל בעיותיה.

מכאן שהתלמידים לא תמיד פנויים - לפחות נפשית - ללימודים, ואלה נמצאים, כך נראה, במקום האחרון בסדר העדיפויות שלהם. עם זאת, יש להם 'רווחים' שונים מעצם ההשתתפות בלימודים (גם שלא בהקשר לימוד העברית):

- הזמן עובר כך מהר יותר.
- הכיתה מהווה אי של שפיות, וכמו-כן היא מקום נוסף 'להוציא קיטור'.
- נפגשים כאן עם החברים (באגפים סגורים העצורים אמורים להיות סגורים בחדרים רוב שעות היום, מלבד יציאה לארוחות ושעה ביום המוקדשת לסיידורים - טלפון, מקלחת, טיול וכו').
- אם התלמיד מתפקד כראוי בכיתה, הדבר נכתב בתיקו האישי, ועשוי לשמש לטובתו בהמשך.

אראלה יריב היא מורה באולפן בנתניה. בין פברואר 2007 לינואר 2010 שימשה מורה לעברית בכיתת אולפן בבית המעצר 'הדרים'.

- על כל יום לימודים התלמיד מקבל 5 ש, עד מקסימום של 80 ש בחודש, שמשמשים אותו לקניית מצרכים (כמו סיגריות וקפה) בקנטינה. לעתים זהו הכסף היחיד העומד לרשותו של העציר.

ההתמודדות עם ייחודה של הכיתה

הכיתה, שלימדתי בה, הייתה הטרוגנית מבחינת הידע בעברית ומבחינת הגיל. באותה כיתה אולפן בבית המעצר עשויים לשבת תלמידים, שלמדו בארץ שנים אחדות בבית הספר או אפילו שירתו בצבא, ועל ידם כאלה שאינם יודעים כלל קרוא וכתוב בעברית. לעתים קורה גם שבכיתה כזאת יושב תלמיד אנאלפבית גמור, כלומר מי שאפילו בשפת האם שלו אינו יודע קרוא וכתוב. כולם דיברו עברית ברמה זו או אחרת, ואפשר היה לנהל בכיתה שיחה בעברית. אך אפילו אלה שידעו את האלף-בית התקשו בקריאה וכתובה. רמתם בידע בעל פה הייתה גבוהה מרמתם בכתב. את השפה הם רכשו בדרך כלל ברחוב, ומכאן אופייה של העברית שבפיהם מבחינת אוצר המילים, המשלב והמבנה הדקדוקי של המשפט. עם זאת, מאחר שהם תקשרו כבר בעברית, קשה היה מאוד לשרש מהם את הטעויות בעברית.

אתן סקירה קצרה של אפיוני לשונם:

אוצר המילים השגור בפי האוכלוסייה הזאת שונה מאוד מאוצר המילים, שאנו פוגשים בכיתה אולפן מחוץ לכותלי הכלא. מטבע הדברים, מילים רבות שהם משתמשים בהן לקוחות מעולם הפשע והמשפט.

דוגמה לאוצר מילים:

שמות עצם - עורך-דין; שופט; משפט; דיון / לדון; תנאי; שלישי; אגף; קצין מבחן; עו"ס (נאמר תמיד בצורת ראשי התיבות ולא 'עובד סוציאלי') וכו'.

פעלים - להשתולל; להתאבד; להשתמש (בסמים כמובן ולא במילון או במחשב...); להסתבר; להסתדר; להזריק; להשפיע; לגנוב; לברוח; לשלוט; לקנוס; לשרוד; לשנוא; לרצוח; להרוס; להרוג; לעצור; לקבור; לדרוס; לשרוט; לדחוף; לשפוט.

לאור האמור לעיל, השיעורים היו חייבים להתנהל בכמה רמות. למדנו 'במליאה' דבר חדש, ואילו דפי העבודה לתרגול היו מותאמים לרמתם האישית של התלמידים. בגלל הפער בין הדיבור ויכולת הקריאה והכתיבה שלהם, התרגול בכתב צריך היה לכאורה להיות ברמת קושי נמוכה יותר ממה שהשתמע מיכולת בדיבור. תמיד נמצאו באמתחתי טקסטים שונים, ברמות קושי שונות ובנושאים שונים. תלמיד מתקדם, שסיים את דף העבודה שקיבלה הכיתה כולה, קיבל טקסט נוסף ברמה גבוהה יותר - לעבודה עצמית. (מבחינה טכנית, התלמידים מקבלים דפי עבודה מצולמים. המקורות הם אותם מקורות שאנו מכירים מחיי האולפן מחוץ לכלא.) התרגול נעשה אך ורק בכיתה. אי אפשר היה לבנות על תרגול לאחר שעות הלימודים.

המטרה, שהעמדתי בפני בהוראת העברית בבית המעצר, הייתה להקנות לתלמידים רמה בסיסית של עברית שתקל עליהם להשתלב בחיים נורמטיביים בכלא ומחוצה לו.

אין כיתה דומה לקודמתה, והרכב הכיתה מכתוב את החומר הנלמד והרמה. את תוכנית הלימודים בקורס בנייתי לפי רמת הכיתה וצרכיה הבסיסיים, הלכתי מהקל אל הקשה והמורכב יותר, כשיצאתי מנושאים הקרובים אל לב התלמידים. לדוגמה:

- הימים הראשונים בקורס הוקדשו ללימוד ותרגול האלף-בית לכלל התלמידים בכיתה. היישום הראשון של הקריאה יהיה בקריאה והבנת טופס ההזמנה של המצרכים מהקנטינה.

- השלב הבא היה *מילוי שאלונים* ברמות שונות - שוב מתוך מטרה שלפחות את המידע הבסיסי על עצמם, שאותו הם נדרשים למלא על כל צעד ושעל, יידעו למלא באופן נכון (כבר קרה שבשורת ה'מקצוע' מילא תלמיד - גנב).

- לאחר מכן למדנו נושאי 'בריאות' ו'יחסי משפחה'.

בדרך כלל עד שלב זה יכולתי כבר לאבחן את הטעון טיפול יסודי בכיתה. הנושאים הדקדוקיים הבסיסיים הדורשים על פי רוב טיפול שיטתי הם:

- מערכת הפועל - שם הפועל וזמני הפועל

- זכר ונקבה בשם העצם, והתאמת שם עצם ושם התואר

- ולכל האורך - עקרונות בכתיב נכון

כדי ליצור בקרב התלמידים מעט תחושה של שייכות לארץ, שילבתי בתוכנית הקורס קצת 'ארץ ישראל' - היסטוריה, אקטואליה ומסורת לפי תאריכים המזדמנים במהלך הלימודים, והכרת מפת הארץ, כשנקודת המוצא הייתה הכרת הערים שהתלמידים גרים בהן בארץ.

בשיחות הסיכום בסוף הקורס הכול ציינו שהם חשים שהתקדמו בידיעת העברית, והיו רוצים להמשיך וללמוד בכלא ומחוצה לו. (כאמור, לרובם זו הייתה ההזדמנות הראשונה ללמוד עברית באופן מסודר.)

הכול ציינו את האווירה השונה השררת בכיתה ביחס למה שהם חווים באגפי בית המעצר.

סיכום

העבודה עם האוכלוסייה בבית מעצר אינה פשוטה. היא דורשת מהמורה משאבים נפשיים ומשאבי אנרגיה רבים. המורה צריך לגלות גמישות רבה, אך ניתנת לו אוטונומיה. עקב זאת, למרות הקשיים לא מעטות היו גם נקודות האור.